

Xavier Rubert de Ventós

De la identitat a la independència

Pròleg de Pasqual Maragall

Nova
edició

BIBLIOTECA UNIVERSAL EMPÚRIES

Xavier Rubert de Ventós

Catalunya:
de la identitat
a la independència

Edició a cura de Gemma Casamajó i Teresa Sala

Editorial Empúries

Barcelona

Primera edició: juny del 2014

© 1999, 2014 Xavier Rubert de Ventós

© pel pròleg, 1999 Pasqual Maragall i Mira

© d'aquesta edició: Grup Editorial 62, s.l.u.,
Editorial Empúries
info@grup62.com
www.editorialempuries.cat

Fotocomposició: Víctor Igual
Impressió: Limpergraf
DIPÒSIT LEGAL: B. 11.345-2014
ISBN: 978-84-9787-951-4

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47).

Tots els drets reservats.

ÍNDEX

Pròleg de Pasqual Maragall	7
Introducció	21
I. Carta a l'amic de Madrid	23
II. La inèpcia com a estratègia: de la incompetència natural a la incompetència adquirida	54
III. Més ençà del bé i del mal: càncer i nacionalisme com a metàfores	60
IV. Drets individuals – discriminació col·lectiva: la dona i la nació	65
V. Multiculturalisme i identitats monogràfiques	75
VI. La identitat postmoderna	86
VII. Néixer en Estat: arqueologia i psicoanàlisi de l'Estat inconscient	93
VIII. Les raons generals del pessimisme: ous durs, nines russes i Països Catalans	99

IX. Les aventures del <i>do ut des</i>	114
X. Desactivar tres artefactes	126
XI. Impotència democràtica i capil·laritat	144
XII. El somni d'un marc civil i flonjo	154
XIII. La batalla per allò que és possible	162
XIV. Opnis a la vista	167
XV. Opnis: instruccions de muntatge	176
Epílegs	
I: Les altres minories	189
II: Joan Crexells, una certa idea de Catalunya	199

I

CARTA A L'AMIC DE MADRID

DELS SEIXANTA ALS NOSTRES DIES

Excusa que et prengui com a excusa. Des que els esdeveniments mundials van cometre la impertinència de deixar de ser previsibles, hem parlat gairebé cada setmana, i vull fer ara el balanç de les nostres discussions. En aquest temps m'has manifestat els teus temors, el teu desassossec, sovint la teva indignació.

«Però ¿és que s'han tornat tots bojos? El que va començar com un desglaç comunista acabarà en una inundació nacionalista; la desactivació ideològica marxista, en un explosiu rearmament de tots els fonamentalismes. ¿I no veus que el remei resultarà pitjor que la malaltia?»

Tant o més que els mateixos esdeveniments, el que semblava acabar d'indignar-te era la meua actitud envers ells. Entendre'ls, és clar, jo tampoc no els entenia, però això mateix despertava el meu interès, si no el meu entusiasme, del qual tu recelaves.

«No sé si això teu és masoquisme o simplement frivolitat. No sé si és un gust pervers perquè els esdeveniments refutin les nostres previsions, o si és no-

més el pessigolleig del desconcert allò que et diverteix. Jo entenc molt bé que als anys seixanta...»

En efecte, als seixanta ho enteníem tot. «I d'aquí —vaig respondre— el nostre problema a l'hora de comprendre el que passa avui, dificultat que no tenen segurament els fills d'idus menys eufòrics i il·lusos.»

Estaràs d'acord amb mi que aquests darrers anys semblen la inversió més radical d'aquells temps idealistes com pocs. Idealistes, en efecte, perquè llavors tocava pensar que les idees anaven sempre per davant dels esdeveniments; que des de la política fins a les arts, calia estar sempre a l'avantguarda. Els interessos eren mesquins; els usos socials, hipòcrites i convencionals; les creences, farisaïques o mistificades: tan sols la ruptura amb tot això podia obrir-nos a un futur lliure, just, científic i revolucionari alhora... Aquest progressisme tan eufòric com il·lús és el que va culminar i es va banalitzar definitivament amb l'*avantguardisme de masses* dels seixanta, en què, davant la inèrcia o la viscositat del «sistema», van proliferar tota mena d'alternatives, de metodologies o semiologies subversives, de contestacions, grupuscles o contracultures, de ruptures artístiques i coses per l'estil.

Però vet aquí que als anys noranta sembla que es giri la truita. ¿Què havia passat? Simplement, que eren ara les mateixes coses les que comencen a moure's a una velocitat i en un sentit insospitats. I eren les idees —avantguardistes ahir— les que, lluny d'anticipar ja res, no eren capaces ni tan sols d'interpretar o donar una raó plausible del que passa. El comunis-

me o l'avantguarda han marxat —i ningú no sap com ha estat—. Les «alternatives» dels seixanta a la família nuclear, a l'erotisme possessiu, a l'art representatiu, al capitalisme monopolista, etc. s'han vist desbordades i han emmudit a l'hora d'explicar, no diguem ja respondre, la fertilització *in vitro*, l'efecte hivernacle, la crisi de la biodiversitat, la dissipació del comunisme, el renaixement de la religió o la nova aliança de l'art i la borsa. ¿O és que la «revolució sexual» dels seixanta no se'ns comença a aparèixer ara com un breu interregne entre la invenció de la píndola i l'aparició de la sida?

Acostumats a un món en què tot es podia desitjar o proposar ja que res no es podia modificar, fets a un món tan perdudament estable i raonable en què podíem exaltar sense riscos tot allò més irracional, pervers o delirant que ens passés pel cap, no acabem d'acostumar-nos a una època potser amb menys por atòmica però més riscos puntuals, menys estable i més inquietant. Així, d'un dia per l'altre ens hem as-sabentat que d'Alemanyes no n'hi havia dues, sinó una; que l'URSS no era una, sinó quinze; que Moldàvia no era un país inventat pels germans Marx; que els hongaresos viuen en quatre Estats diferents i els kurds (que no en tenen cap), en cinc; que l'islamisme mobilitza més que el comunisme, etc. Acabat el cicle de Ialta, els equilibris tornen a ser plàstics, la incertesa recupera el seu protagonisme normal i els tropismes ètnics o nacionals reapareixen amb tota la seva força original —més el ressentiment de mig segle de repressió.

Ara bé, tot això no és tan sols un canvi: és la inversió mateixa de la idea moderna del «canvi», esdevingut ara radical inversió de papers. Allò que crèiem natural i permanent —la natura, la biologia— sembla ara manejable. I les estructures polítiques o econòmiques sobre les quals sí que crèiem poder decidir es mostren, per contra, cada vegada més estables, més dependents de factors naturals o tradicionals. És així com al fons de l'Economia apareix l'Ecologia, que limita els seus escenaris; darrere les especulacions sociològiques, les dades etològiques que defineixen la conducta humana; darrere de l'Estat nació, un nou internacionalisme religiós que sembla representar «el retorn de tot allò reprimat». Un fonamentalisme de la raça i de la religió, certament, però també dels drets humans individuals i de l'autodeterminació dels pobles.

Davant d'aquest panorama confús i promiscu, tu deies que cal separar el gra de la palla: els drets humans, per exemple, d'aquest concepte equívoc d'autodeterminació el subjecte del qual (¿pobles, nacions, ètnies, unitats històriques de població?) mai no acaba de quedar clar i que constitueix, segons el mateix Ralf Dahrendorf, «un dels invents més desafortunats del dret internacional».¹ Una cosa són, doncs, els drets

1. Un principi d'autodeterminació, tot s'ha de dir, formulat i aplicat per les potències vencedores de la Primera Guerra Mundial per tal de legitimar la desarticulació dels imperis enemics (austrohongarès i otomà) amb la creació de noves entitats anomenades Iugoslàvia, Kuwait o Qatar, i no, en canvi, Kurdis-

humans —i en celebrem el protagonisme recuperat— i una altra de molt diferent, fins i tot oposada, la tesi wilsoniana que «en determinar totes les qüestions de sobirania, els interessos de les poblacions involucrades han de tenir el mateix pes que les equitatives previsions del govern la legitimitat del qual cal determinar». Ara bé, jo no crec, com Dahrendorf, que ambdós conceptes (el respecte a l'autodeterminació i als drets humans) resultin tan distints i independents. ¿O és casualitat que hagin estat als mateixos llocs on s'han conculcat sistemàticament uns i altres drets? Els judicis sense garanties van ser l'altra cara de les deportacions massives dels pobles, i el redissenys de les seves fronteres, com l'«autocrítica» ideològica dels dissidents, ha acompanyat sempre la imposició d'una amnèsia col·lectiva o una indocctrinació sistemàtica. ¿I és casualitat que avui encara espanti el concepte d'autodeterminació exactament igual que espantava al principi del segle xx el sufragi universal, i que es rebutgi amb idèntics arguments? ¿Com continuar encara defensant els múltiples drets a la diferència —inclosos els referits al gènere i l'orientació sexual— i negar tanmateix allò que els individus reivindiquen col·lectivament com a pertanyents a un país diferenciat? ¿I com defensar, finalment, l'autonomia de mercat enfront de l'intervencionisme estatal sense reconèixer també aquesta autonomia en el mercat polític dels pobles i les nacions?

tan o Palestina. El principi va ser formulat pel president Wilson el 1918 i consagrat el 1945 per la Carta de les Nacions Unides.

És cert que aquest panorama ens desconcerta i ens sumeix —tant a tu com a mi— en una enorme perplexitat. La violència simbòlica continguda a la guerra freda no desapareix, sinó que es fragmenta. La necessitat de protecció i identitat que al capdavant satisfien els Estats sembla revertir ara en nacionalismes irredempts: el nacionalisme dels pobles europeus, les repúbliques russes, els països balcànics, les ètnies del Kurdistan, del Sàhara o de Sri Lanka i, per damunt de tot, el de l'integrisme islàmic amb ramificacions entre la immigració dins de la mateixa Europa. Tot això sense parlar del nou patriotisme nacional dels Estats disposats a limitar el *ius soli* per als immigrants, o a mostrar-se «ferms i musculosos» davant el primer Panamà o Iraq que es posi a l'abast.

Aquest és el *retour de l'État* que tu anhelaves i que Alain Minc patrocina. Retorn d'un Estat nacional i laic, obert cap enfora i integrador de la diversitat al seu si. Però en el vostre discurs l'èmfasi ha canviat: on abans deia l'*Estat* nacional, avui dieu l'Estat *Nacional*. Amb tot, dubto que aquests canvis semàntics —o emfàtics— aconseguixin que aquell Estat pugui continuar devorant tota l'exòtica fauna i flora d'identitats que sorgeix al seu si o al seu costat, i que fins ara havia sabut metabolitzar sense problemes. Identitats que hauran de trobar progressivament diversos principis d'aglutinació, centres de gravetat o formes d'equilibri sense exclusió. Un equilibri que tal vegada acabarà configurant els kurds o els alemanys com a poble, i els àrabs com a confes-

sió, Espanya com una hispanitat de nacions i Anglaterra com una nova Commonwealth a escala dins de l'illa.

Altrament dit: es tracta de trobar un equilibri entre les versions actuals d'aquest tribalisme que és ahora la substància i l'amenaça de tota democràcia. Una democràcia que, com va veure Kant, només pot ser universal pràcticament si no pretén ser-ho ideològicament ni geogràficament, i que postula tant el pluralisme intern com l'extern. Però ¿com definir, em preguntaves, aquestes futures «mònades democràtiques»? La meva resposta provisional, te'n deus recordar, és que mereixen la llibertat aquells grups o pobles on una majoria està eventualment disposada a votar-la i una minoria està des d'aquest moment disposada a morir-hi, com els presoners irlandesos en vaga de fam. Quelcom que no s'ha de confondre, per descomptat, amb els sants visionaris disposats a matar per allò que la majoria no està ni disposada a votar. Però la cosa té els seus matisos, que espero aclarir en les pròximes cartes.

Segons la Declaració Universal dels Drets Humans, «cal que els drets humans siguin protegits per la llei de manera que una persona no hagi d'utilitzar l'últim recurs de la rebel·lió contra la tirania». Ara bé, aquestes paraules —com observa Yelena Bonner— «fan referència a nacions, no a individus: als kurds, croats, lituans, armenis, sahrauís (...) i altres pobles que, havent votat i defensat la seva autodeterminació, no veuen respectades les seves fronteres». Si no es reconeix així, els Estats actuals acaba-

ran mostrant-se com el que sovint han estat: una democràcia sense «demos», un nacionalisme sense llibertat.

LA IMPERTINÈNCIA I LES SEVES ASTÚCIES

Segons els fenomenòlegs, definir una cosa és abans de res delimitar el que aquesta cosa *no és*, distingint-la dels fenòmens o conceptes limítrofs: «pudor» no és exactament tímidesa ni vergonya; «tabú» no es pot traduir simplement per temor o prohibició, etc. Ara bé, des que amb la crisi soviètica i la caiguda del mur de Berlín es va iniciar a l'Est el redisseny de pobles i fronteres, sembla com si l'Oest hagués redescobert una forma de fenomenologia que s'acosta molt a la tautologia: Macedònia *no és* Bòsnia, l'Alto Adige *no és* Croàcia, Catalunya *no és* Lituània, Còrsega *no és* Ucraïna, etc. Més que resposta al que passava a l'Est, la majoria dels Estats europeus es van limitar a emetre *síntomes* del que ocorria dins les seves fronteres. Els seus judicis els van jutjar —i els van delatar—. Només calia mirar quins problemes tenien al seu interior per endevinar què pensarien o dirien sobre el que passava fora. I la seva insistència en els mateixos temes (els txetxens són georgians, els croats són els antics feixistes, etc.) només volia expressar allò mateix que tu em vas repetir una vegada i una altra: «Aquí no passa res».

La meua resposta, te'n deus recordar, tenia una certa cantarella orteguiana: «Una cosa, si més no,

passa: que no sabem el que passa». Sembla com si haguéssim oblidat el que tothom sí que sabia a principi del segle xx, quan Unamuno escriví: «*Pues mientras los croatas, católicos en mayoría, se sirven del abecedario latino, los viejos serbios, ortodoxos orientales, se sirven del cirílico. La ortografía, ya ve usted, la ortografía es capaz de dividir a un pueblo. Porque reconozca usted que no es lo mismo decir Vizcaya que Biscaia*». Profètica advertència que ben aviat el *software* lingüísticocultural seria més decisiu a Europa que el *hardware* territorial!

«L'única cosa que passa —vas respondre immediatament— és la crisi terminal del comunisme, que al capdavall no és sinó la desintegració d'una versió ideològica i doctrinària de l'imperi tsarista.» Amb la qual cosa constataves que això no ens afectava i que la paraula d'Unamuno eren pures associacions paranoïques.

A mi, tanmateix, em semblava més que tot això. En pocs anys hem pogut ser testimonis de la directa sublimació o dissipació de molts Estats moderns: el seu pas de l'estat sòlid al gasós sense ni tan sols aturar-se en el líquid; la volatilització d'estructures com el KGB o el PCUS; el trànsit de diverses repúbliques des de la tirania fins a la independència sense solució de continuïtat. I tot això sí que ha tingut i té un valor simbòlic, simptomàtic, exemplar o com es vulgui dir.

Ara bé, l'Estat soviètic no havia inventat *ex novo* les seves estructures: havia culminat les iniciades per Pere el Gran, que al seu torn s'havia inspirat en l'Estat il·lustrat, paternalista i intervencionista que tots

hem arribat a prendre com l'expressió mateixa d'una necessitat tan immutable com el curs dels astres. I ara, de sobte, resultava que aquest paradigma d'Estat es dissolia com un sucre —que «era mortal en *temps humà* i no solament en *temps històric*, com molts estudiosos pretenien» (Alfredo García-Ramos)—. No, no era només la caricatura comunista, era el mateix Estat modern el que semblava ara un tigre de paper que va ser fort mentre *es va creure* que ho era: *ora leonis erant, venter capra, cauda draconis*. Per mantenir-lo no n'hi havia hagut prou amb totes les modernes tècniques polítiques que Lenin va dur a la perfecció d'un art: l'ús dels «aliats objectius» més contradictoris, el terror organitzat i la purga sistemàtica, l'ús dels fracassos per reforçar el poder acusant els «contrarevolucionaris», etc. No, a més de tot això calia encara un mínim d'adhesió popular sense la qual el mateix terror desemboca en la inanitat i la impotència. A partir d'aquesta sorprenent experiència, moltes afirmacions que fins al 1990 ens haurien semblat simplement extremesos van adquirir de sobte certa versemblança (alhora que els fonamentalismes semblaven fonamentar-se i els irredemptismes s'obstinaven a redimir-se), de manera que les següents paraules de Wilhelm Reich adquirien una insospitada actualitat: «És la teva greu malaltia anímica, i no una força externa, allò que et subjuga diàriament i et fa creure en aquests ideals —el socialisme, l'Estat—, que et costen el cap i, a més, l'enteniment».

Una sospita, si més no, ja va despertar el desmantellament soviètic i de l'Est europeu: que les fronteres

no són immutables i que els països poden obtenir més o menys pactada, més o menys pacíficament, la independència. Amb l'URSS sublimant-se de l'estat sòlid al gasós, aquesta hipòtesi va passar de la inversemblança a la probabilitat sense gairebé deturar-se en la mera possibilitat. A la saviesa política convencional això li ha posat la pell de gallina. De la intangible ontologia, l'Estat torna a la mera història i geografia, precàries sempre. Per a molts pobles la independència deixa d'aparèixer com un «fet revolucionari», i passa a ser percebuda com «política normal»; passa de ser una opció que votava el reduït nombre de persones que a cada lloc opten per «l'impossible» i esdevé una opció versemblant, un vot normal. Fins avui, per exemple, el 43 % dels nacionalistes escocesos s'alineaven amb els laboristes i el 25 % amb els conservadors. És possible que d'ara endavant les coses no vagin d'aquesta manera, i les conseqüències d'això són revolucionàries pel mateix que, segons la definició de Wiener, eren imprevisibles.

I això és precisament el que argumentaves tu quan, per un moment, deixaves de repetir que «no passa res» (o que, si passa, «no ens afecta») i començaves a enumerar els «terribles perills» que ens sotgen.² Plaga d'autodeterminacions que no faran sinó

2. Més subtil que tu, Gil Calvo va trobar una solució eclèctica: tot aquest nacionalisme emergent que és *allí*, a l'Est, funcionalment positiu, ja que reforça el mercat, la societat civil i la legitimitat democràtica, és *aquí*, on aquestes coses ja estan consolidades, terriblement —funcionalment— dolent. Tan dolent

generar petites *Gemeinschaften* racistes a la caça del jueu o de l'azerbaidjanès que els caigui dins (com si les grans *Gesellschaften* alemanya o soviètica haguessin estat el paradís de les minories). Proliferació d'integritismes, de fonamentalismes místics, d'irredemptismes fanàtics... Tu, que als seixanta t'havies entusiasmat amb els grupuscles àcrates, que als setanta vas dir allò de *small is beautiful* i als vuitanta llegies els *Upanixad*, tu mateix, de sobte, començaves a veure un perill letal en cada aspiració nacional o religiosa no homologada ni beneïda per l'orde de Ialta. Però en això no estaves sol. Per motius anàlegs als teus, els Estats europeus van córrer a declarar que Milosevic representava l'actitud «cosmopolita» enfront de la visceral irracionalitat de les noves repúbliques: per una barreja de suposada *Realpolitik* (cal saber a què aténir-se, és millor tractar amb un que amb deu, etc.) i de real convicció jacobina, segons la qual la llibertat és quelcom que s'irradia des d'un centre republicà a una perifèria sempre vernacla i retardatària.

Recordo que en algun punt vas arribar fins i tot a encunyar un graciós i agut eslògan: *sigueu impertinents!* «Atès que totes les obsessions per la pertinença o la identitat són potencialment letals —hi vas afegir—, hem d'aprendre a viure la pura anomia, el cosmopolitisme estricte, la solidaritat dels desarre-

que per més que hi tinguessin dret algunes «nacionalitats», més dret tenen a impedir-ho les *altres* nacions que es veurien calamitosament afectades pel desgavell.

lats, la més radical impertinència...» «I que pesat —concloïes— això dels àrabs o de les dones, dels indis o els bascos, sempre amb el seu greuge al damunt! ¿Per què no són simplement humans i racionals com tu, com jo, com qualsevol?»

És clar que tu podies predicar aquest cosmopolitisme precisament perquè pertanyies a una nació dominant acostumada a presentar (fins i tot a viure) els seus interessos i passions amb els arguments d'una raó universal i d'un ineluctable *statu quo*. No hi havia, doncs, mala fe de la teva part: menties, però no ho sabies. D'aquí que m'entendrís la ingenuïtat i m'escandalitzés el voluntarisme del teu eslògan: *sigueu impertinents!* D'aquí també que jo participi en el teu temor envers el sentit identitari —aquesta bomba ètnica tant o més perillosa que l'atòmica, i més encara quan la manegen els qui diuen que la rebutgen—. Un terror que em duu, tanmateix, a defensar tot el que tu abomines.

Nosaltres, en efecte, vol dir gairebé sempre *no-altres*; a uns altres als quals m'he d'enfrontar o he de matar no ja per odi o antipatia, sinó simplement per estranys, per estrangers, per altres. Aquest mateix canvi de la «s» per la «a» —de la lluita personal a l'agressió «a qui correspongui»— mostra al seu torn allò que de veritat consolida les associacions més pintoresques. «*Nosaltres, alemanys* —deia Musil—, som la ficció d'una comunitat entre obrers, gàngsters, idealistes i directors de cinema (...) que només es pot mantenir pel comú interès d'usar la força contra altres o defensar-se'n.» Una observació que s'hauria de

matissar encara amb la següent afirmació de Koestler: «La característica més definidora de l'home és la seva enorme capacitat d'identificar-se amb un grup i/o un sistema de creences que és indiferent a la raó, indiferent al seu interès personal i fins i tot a la pròpia necessitat de supervivència».

Vet aquí dues afirmacions que ens enfronten de cop a un dels més grans i horribles misteris de l'existència: el misteri que, a partir del moment que uns governants ho decideixen, «milions d'homes cometen els uns contra els altres una gran quantitat de crims, d'enganys, de traïcions, robatoris, falsedats i saquejos, d'incendis i d'assassinats, tants que tots els tribunals del món no tindrien temps per jutjar-los —i mentre la guerra dura, tanmateix, la gent que comet aquestes maldats no les considera com a tals».

«I la gent no les considera com a tals...», conclou Tolstoi. Aquest és el *mysterium tremendum* de la guerra, del qual cerco una explicació plausible a la pròxima carta.

Cascada de paradoxes, amb quatre efectes i un mite.

«... Tendència de l'home a identificar-se amb un grup: tendència que és indiferent a la raó, indiferent a l'interès personal i fins i tot a la pròpia necessitat de supervivència.» ¿És que no s'ha de denunciar un i altre cop aquesta perversa tendència? És clar que sí. Però amb això no n'hi ha prou. Abans que res cal entendre-la, ja que una conducta tan òbviament disfuncional per a l'individu ha de respondre a necessi-

tats molt bàsiques —tant que van fer que l'espècie «optés» per protegir-les de la pròpia voluntat i fins i tot de la consciència individual—. És més, jo crec que hi ha a la seva base una *cascada* de fonaments (ecològics, biològics, sociològics, lingüístics) muntats els uns sobre els altres i que culminen eventualment en l'Estat: l'últim precipitat d'aquest gran error o paradoxa evolutiva. Però anem a pams, encara que sigui d'una manera quasi taquigràfica.

1. *La paradoxa ecològica.* Un sistema no pot créixer i sofisticar-se si no és a compte del seu entorn, de manera que tota *animació* local suposa una correlativa *necrosi* ambiental. D'aquí que l'home només hagi pogut conquerir la seva llibertat a força de reduir la d'aquest entorn. Des de l'aparició de l'agricultura, l'home busca organismes d'una alta taxa de creixement en condicions senzilles. Però ja sigui accelerant els cicles naturals (amb el conreu) o retardant-los (per mitjà de la contaminació), el resultat és que tendeix a reduir la taxa de diversitat del seu entorn i a augmentar, en canvi, les seves diferències respecte d'altres individus o grups que controlen menys energia exosomàtica. Això significa que, a partir de cert punt, l'ús addicional d'energia suposa *eo ipso* una disminució de l'equitat, tal com ha mirat de mostrar Ivan Illich pel que fa a la velocitat de desplaçament (fins a 12 km per hora les diferències disminueixen; a partir d'aquí tendeixen a créixer exponencialment). En el mateix sentit Ramon Margalef ha formulat l'anomenat «principi de

sant Mateu», inspirant-se en la frase evangèlica segons la qual «a qui tingui se li donarà i als que no tinguin els serà llevat el poc que tinguin». És així, explica Margalef, com acostumen a funcionar per tot arreu dos sistemes ecològics juxtaposats: el més complex i amb més informació roba la poca que té el més pobre, tot xuclant-li la seva escassa informació i memòria. I és així, en efecte, com funciona aquest flux de diners de pobres a rics, o dels països del Sud als del Nord, que el mateix Robert McNamara va descriure com «una autèntica transfusió de sang dels malalts als sans».

En tot cas, mentre la diversitat ambiental és molt àmplia i es disposa d'un reduït cabal d'energia exosomàtica (calefacció, transport, informació), la humanitat necessita un conjunt de creences o mites estables i generalitzats que assegurin l'anivellament indispensable en una economia de subsistència. Només amb l'augment d'aquella energia disponible (i de les estructures inertes que la canalitzen) l'entorn es fa més homogeni, i l'home, com a contrapartida, es pot permetre una diversitat de creences i opinions més àmplia. A partir d'aquí es podrà embarcar en un coneixement no ja mític, sinó crític i científic, basat en l'augment de l'energia disponible que resulta de l'explotació tant dels recursos naturals com dels humans. Podríem concloure així que l'home ha xuclat la seva individualitat i diversitat de la del seu entorn —incloent en aquest entorn els altres homes i pobles—. Un fenomen que, com ja va observar Simmel, es reforça i adquireix una nova dimensió amb l'emergèn-

cia de les ciutats, on l'anonimat ambiental afavoreix la personalitat individualista i «nerviosa» que caracteritza el ciutadà modern.³

2. *La paradoxa biològica.* La paradoxa anterior sorgeix paral·lelament a un altre «error evolutiu» del desenvolupament biològic mateix. Tal com les va descriure McLean, les estructures arcaiques de l'hipotàlem i el sistema límbic que controlen els instints i les pulsions són anàlegs en l'home i en els rèptils o els mamífers inferiors. Situat a l'extrem de l'espina dorsal, es tracta del nucli més profund del cervell, que regeix les conductes instintives o les emocions bàsiques com ara l'agressió, la territorialitat, la jerarquia, la por o la ira. A aquest cervell es va superposar en el plistocè, fa mig milió d'anys, l'estructura del neocòrtex, que regeix el pensament lògic i analític. Ara bé, aquest «birret neocortical» de l'home va iniciar aleshores un creixement fulminant, cada cop més difícil d'integrar o coordinar amb el nivell impulsu del «cervell reptilià». Un birret que va començar a actuar, en paraules de Ramón y Cajal, «com un

3. «Com més estret sigui el cercle social al qual ens lliurem —escriu Simmel—, menys llibertat individual tindrem, mentre que el cercle mateix, pel fet de ser petit, serà individualitzat i es distingirà radicalment dels altres. De manera anàloga, en ampliar-se el cercle en què estem i concentrem els nostres interessos, tindrem més espai per al desenvolupament de la nostra individualitat, però, en canvi, com a parts d'aquest tot, tindrem menys peculiaritat, ja que el grup social serà, com a grup, menys individual.»